

gondolat-jel

A JATEK BTK KISZ-SZERVEZETÉNEK KIADVÁNYA

1984. 3. sz.

Bellavics István: GONDOLATOK
"SZARSZÓ 1943" KAPCSÁN ..... 2.
 "Erdei a magyar társadalom jó ismerője. Ismeri a felduzzadt munkásság tapasztalatlanságából származó ingetagságát. Fel sem merült benne a kétely, hogy az alullévő osztályok politikai érzeke, gondolkodása, mely a Lajtán innen deformáltan alakult ki, veszélyes lehet az eljövendő kibontakozás során, ha vezetői nem próbálják mérsékelni."

Szörényi László: ARS MUTIANT
HUNGARICA, azaz A CSONKITAS KIS-
TERSEGE MAGYAR MODRA 10
 "Nem lehet eléggé vigyázni. Egy népszerű kiadás eljuthat a végleg megbizhatatlan, sőt debil népközébe is."

Donáth Ferenc ELŐADÁSA 8
 "Ahhoz, hogy egy nép demokratikus legyen, a szabadságjogokkal élni tudjon, ahhoz először is az kell, hogy biztosított legyen a jogok gyakorlása."

Pozsik László: A GYÓRI
BALETT 17
 "A fekete kosztümök mögött rejlő, s a nő meztelenségében kitárulkozó szenvedély... olyan hatású, hogy a művet záró taktusok után a nézősereg hétszer tapsolja vissza az együttest."

Orsós László: SEMATIKUSAN?... 18
 "A Nap Szeretteit néve úgy éreztem, hogy a tánc igazán nem mozogja le ezt az izgalmat, dinamikus zenét. Tucatnyi táncos színpadra állításánál helyénvalóbbnak éreztem volna egy ember táncát."

A "gondolat-jel" PÁLYÁZATÁRÓL

Kiadványunk 1983. 3. számában pályázati felhívást adtunk közre. A megadott határidőig 10 írás érkezett hozzánk. A bíráló bizottság munkája azonban az általunk elképzelnél lassabban folyik, így a sorrend kialakítása, a díjak kiosztása s most csak ősszel történik meg. Elnézést kérünk a szerzőktől, s minél előbb a legjobb munkák közreadását.

A szerk.

Gondolatok "Szárszó 1943" kapcsán

Nagy hiányát pótolta a magyar könyvkiadásnak a Szakszervezetek Országos Tanácsa és a Kossuth Könyvkiadó, mikor 1983 őszén kiadta az 1943 augusztusi szárszói konferencia anyagát. Ennek a felettébb izgalmas, továbbgondolásra serkentő anyagnak az ismeretése törlesztés azoknak a népi íróknak és a közéjük csoportosult munkás-parasztfiataloknak, diákoknak, akik 1943-ban a Világháborúból, és a megakadt magyar fejlődésből keresték a kiutat. De törlesztés a mának is. Törlesztés, még hozzá a továbbgondolásra készítő, múltunkat feltárni kívánó, a napjainkat értelmezni próbáló szellemnek.

"Szárszó 1943" "Fogalom" vált ez a két szó. Nincs olyan, a népi írókkal, az 1930-as évek haladó mozgalmaival foglalkozó írás, hol ne emlitenék. Azonban, hogy mi van e konferencia anyagában, miről folyt a szenvedélyeket fellobbantó vita, és mi volt egyáltalán a találkozó célja, már csak kevesek előtt ismeretes.

Pedig elkerülhetetlen ezeknek az eszméknek az ismerete történelmi önismeretünkben. Hogyan is kaphat árnyalt képet egy gimnázista a Horthy-rendszeréről, ha nem látja az ellene felsorakozó pártok, csoportok teljes skáláját, azok dilemmáit, vízáit. Ha valaki nem hall a falukutató mozgalomról, mely a keresztény, ellenforradalmi kurzus alatt először lobbantotta a revíziót agyonhangoztató rendszer szemére az ország több mint felének türhetetlen állapotát, és állt ki a társadalmat átstrukturáló birtokreform mellett. Vagy elképzelhető-e, hogy "képet" kaphat egy fiatal a kiutkeresés dilemmáiról, mely az utat kereste a stagnáló társadalomból, ha nem ismeri a baloldali álláspont mellett az un. "Harmadik ut" a "magyar sajátosságokat" figyelembevevő, ezeket sokszor abszolutizáló gondolatproblémáját.

Az ilyen hiányosságok "alapozzák meg" történelmünk egydimenziós értékelését. Így tud elterjedni a "fasiszta nemzet", és a többi felszínes ítélet.

Minap a gimnázium IV. osztályának történelemkönyvében lapozgattam csoportok, pártok, személyek nevét kerestem: Polgári Radikalizmus, Jászi Oszkár, urbánusok, népiek, falukutatás. Sajnos - amint azt vártam - hoppon maradtam. Felettébb okos érv a tananyagcsökkentés, különösen ha azt tendenciórusan alkalmazzák. Sajnos még mindig a "tömegek" bűvöletében élnek tankönyv szerzőink. Pedig erre a "mennyei szemléletre" a "Lajtán túl" vigyázni kell. Sokszor nagyobb volt egy maroknyi kis csoportnak a beleszólása a "sorsunk folyamába", mint a százezres, passzivitásra ítélt tömegeknek. Meg kellene találni végre a helyes arányokat!

A fenti kitérő után szeretnék néhány kritikai megjegyzést fűzni a könyv szerkezeti problémájához, majd rátérni az írás valódi céljára: Németh László és Erdei Ferenc vitájának értékelésére.

Maga az 1983-ban kiadott könyv némi kihagyással, de gondolati tartalmát illetően hitelesen tartalmazza az 1943-ban, Püski Sándor kiadójánál megjelent anyagot /Püski volt Cserépfalvi mellett a népiek másik kiadója/. A mostani könyv szerkesztői az eredeti anyag elé illesztették e Szárszót előkészítő személyeket és

szervezeteket bemutató dokumentumokat. A könyvet a konferencia korabeli sajtóvisszhangjából, és a résztvevők antifasiszta tevékenységéről szóló dokumentumokkal zárták.

A könyv szerkesztői a dokumentumanyag válogatásakor objektivitásra törekedtek, és próbálták ezeken keresztül pozitívan bemutatni a konferencia előkészületeiben, munkájában résztvevő szervezeteket, személyeket. Megítélésem szerint epp ez az objektivitásra törekvés vezetett ellentmondásra a konferencia anyagával.

Az első konferencia részben nem kap ugyanis az olvasó izelítőt azokból a vitákból, szenvedélyekből, amelyek a népi írók táborát és az egész magyar szellemi életet feszítették. A konferencia jellegét megadó két irányzat vitájának /a harmadik ut képviselői és a beoldalhoz közeledő népi írók között/ nem láthatjuk az előzményeket.

A dokumentumanyag elé irt bevezető tanulmány sem mutatja be, villantja fel ezt a légbört. A világháboru aktuális kérdéseire helyezi a hangsúlyt. A Kállai-kormány és a kiutat kereső progresszió közti viszonyra korlátozza az ország belső helyzetének ismertetését.

Pedig a haladótáboron belüli vitáknak, próbálkozásoknak súlyozott szerepük volt az ország belső életében. Magyarország ekkor még nem frontország, bár hadsereével benne van a háboruban. Senki sem gondol arra, hogy Magyarország hadszíntér lehet. A háboru befejezését az antifasiszta "tábor" pár hónapon belül várja /Németh László ugy beszél Szárszón a háboru utáni problémákról, mint a közvetlenül soronkövetkező feladatokról/. Még jellemzőbb, hogy a német megszállás előtti napon a magyar sajtó még telve van kibontakozási reményekkel és ~~es~~ vitájával.

Ha valaki ezekről a szellemi életet átjáró gondolatokkal, vitákkal akar megismerkedni, hogy megértse a szárszói találkozót előzményeivel együtt, ne ebben a könyvben keresse azokat. /Ajánlom ehhez Juhász Gy.: Politikai eszmék./

Sok, és különböző témájú, súlyú előadás hangzott el az augusztusi két hét folyamán a szárszói tábor fái alatt. A "Szárszó" iránt érdeklődő utókor is erre a két eszmeváltásra koncentrált a figyelmét. 1943-ban és manapság is e körül a két előadás körül csaptak és csapnak fel magasra a viták szenvedélyei.

Sorrendben először /augusztus 24-én/ Erdei Ferenc tartotta meg tudományos igénnyel megszerkesztett előadását "A Magyar Társadalom" címmel. A rákövetkező nap reggelén hangzott el a másik előadás, amely az első Püski-főle kiadásban "Németh László előadása" címmel került be.

A két előadás egymással polemizál. Németh László gondolatmenete ugyanis részben választ volt Erdeire. Ez, a két előadást egymással szembeállító megítélés maradt fenn napjainkban is.

Az alábbiakban ezt az egyoldalú megítélést szeretném árnyalni, módosítani. Szerintem ugyanis az előadások belső gondolati tartalma - az előadók akarata ellenére - kiegészíti egymást. Ennek pedig elsősorban nem az azonos táborhoz tartozás az oka, hanem az 1940-es évek eleji magyar valóság-

Erdei Ferenc a magyar társadalom eltorzult fejlődésének bemutatására, és az ebből lehetséges kibontakozás irányának felvillantására vállalkozott. A magyar társadalomnak a fejlett Nyugat demokrációjától való a középkerből kiindulva mutatja be. "A mi rendi társadalmunk nem volt kiképzett és tagolt munkaszervezet, mint a megelőző korszak nyugati rendi társadalma". Ebből kifolyólag a magyar társadalom fejlődésére jellemző az a pólusos szerkezet, melyben az uralkodó osztályokat az alattuk lévő rétegektől nély szakadék választja el. Ez meghatározó a magyar fejlődés menetében, irányában.

A polgárosodás sem hozza meg a radikális irányváltást, a torzulás kompenzálását. Főleg idegenekből áll ez az "új, frissen képződött dakulat". Nem öröklődik benne a "történelmi, rendi polgárság hagyományos és szakszerű munkája", ami a szervesen fejlődő nyugati polgárságot jellemezte. Így a kiegyezés utáni polgárosodás nem törli át a kettősséget "mindkét struktúra /itt értsd a nemesi nemzeti társadalom és a polgári társ./ magas szerkezet, tehát nem általános munkaszervezete közösségüknek, tehát nem a legalsóbb fokig kiépült társadalomszerkezet".

A torz szerkezet a polgárosodás folyamán kialakuló értelmiség helyét és funkcióját is determinálta a társadalmi viszonyrendszerben. Nem az "értelmiségi hivatásos szakszerűség" hordozója, hanem asszimilálódott az "uri társadalomvezetés" hagyományához.

A polgárosodásnak mégis van progresszív eredménye. Felbontja a falu hagyományos szerkezetét, és nagy tömegbe szivja a város peremére a dolgozók nagy tömegét. A háborus helyzet ezt a tendenciát erősítette. Így a régi, munkásmozgalmi hagyományokon nevelkedett, szociáldemokrata felfogású munkásság mellé, új, gyorsveretű munkásréteg kapaszkodott fel a parasztság soraiból, vagy süllyedt le a kispolgárság szintjéről. Jellemzője a munkástipusnak, hogy "keveset kaott a munkásmozgalmi iskolájából". E miatt radikálisabb is, mint a régi iskolázott munkásság, viszont ingadozóbb és bizonytalanabb is". /A Nyilaskeresztes Párt tábort részben ők adták./

Ez a megbontott szerkezeti egyensúly nem tűrheti tovább a fennálló kettős szerkezetet és elkerülhetetlenül viszi tovább a kiegyenlítődés felé.

Itt érkezik el Erdei arra a pontra, hogy az addigi gondolatmenetből levonja a következtetést a jövő számára: "Ez az átalakulás mint politikai program, ma a demokrácia teljes megvalósításának követelményében áll elő." A felbontult egyensúly: a nagy tömegű munkásság és a polgári társadalomba beilleszkedni nem tudó parasztság már nem engedi meg a tartós polgári társadalom kiépülését. Továbblandíti egy új társadalom felé. Erdei ezt az új társadalmi formát nem nevezi néven, csak a hozzávezető ut feltétlen szükségességét állapítja meg. Természetesen minden hallgatója tudta, hogy az előadó a szocializmus egy pontosan körül nem írt formájára gondolt.

Az új társadalomhoz vezető ut lehetemenyeseznek elsősorban a munkásságot, másodsorban a parasztságot jelölte meg.

A vázolt radikális átalakulás tehát funkcióvesztésre ítélte a Horthy-rendszer legszilárdabb bázisát az un. uri középosztályt - értelmiséget. A régi struktúra lerombolásából következik, hogy "a mai külön uri középosztály értelmisége helyett - a nép értelmisége".

Megítélésem szerint ezen a helyen kapcsolhatók Németh László előadásának egyes gondolatai Erdei állásfoglalásához. Németh elismeri, hogy a régi uri középosztály és értelmiség a régi formában nem maradhat fenn. E problémát azonban ő fonákjáról közli meg: a bukott középosztály eljövendő sorsa - az új társadalom szempontjából. Németh László hangja telve van aggodalommal. Félt. Nem a középosztályt, mint egy torz struktúra torzszüleményét félti, hanem azokat, akik ezt az osztályt egyedeikben alkották. Az Embert félti! "Más egy ... osztályt likvidálni, és más a belője tartozó embereket". Az Erdei által felvetett új munkás-paraszt értelmiség gondolata szörnyű asszociációkra kószteteti Németh Lászlót: "hogyan lehet egy orvosokból, mérnökökből, tanítókból, hivatalnokokból álló társadalmi osztályt, melynek a lélekszáma eltartottjaikkal Csonkanyarországon félmillió fölött volt ... el nem fogadni. Miféle eljárással? Gázosítással?"

Németh hisz abban, hogy az értelmiségnek van időtálló, önálló funkciója /itt kell megjegyeznen, hogy az előadásban az "értelmiség" egyrészt mint olyan társadalmi kategória szerepel, amely része a Németh által is elítélt uri-középosztályoknak. Másrészt, olyan értelemben használja, mint az eljövendő kor lehetséges vezetőjét, amelyből az 1940-es évek Magyarországon még csak egy maroknyi van, az is a politikai periférián/. A társadalom-fejlődés utját az értelmiségi lét felé való fejlődés tendenciájában jelöli meg. Olyan értelmiség fogja alkotni a jövő társadalmának gerincét, gravitációs központját, mely nem szül osztályérdekeket, hanem az időtálló, örök emberi kultúra minőségét őrzi, és adja tovább az értelmiségi szint felé közeledő osztályoknak.

Természetesen sok illúzió van Németh "értelmiség" fel-fogásában. Hiszen a 40-es évek Magyarországon nem talált erre a szerepre alkalmas jelentős tömeget. A probléma felvetése azonban más szempontból fontos számunkra. Németh László - lehet, hogy szándékán kívül - rámutatott a magyar társadalomfejlődés torzultságából fakadó jelentős problémára. Az Erdei által vázolt társadalmi pólusosság oly messze taszította egymástól a társadalom magasában és alján lévőket, hogy kompromisszumról szó se lehetett közöttük. Az uri középosztály gátjává vált a társadalom továbblépésének, szerepe visszahuzó lett. Az alsó osztályok így a munkásság, és különösen a parasztság, mely polgárosodásának gátját a földtulajdon sérthetlenségén híven őrködő középosztályban látta, engesztelhetetlen gyűlölettel fordult a réteg felé.

Általánosítva e gondolatot kijelenthetjük; a torz struktúra felépítése képeződött le a politikai szintjén.

Ez pedig úgy jelentkezett azoknak az osztályoknak, rétegeknek, és vezetőknek érzelmeiben, politikai gondolkodásában, hogy az elkerülhetetlenül bekövetkező új társadalomban a régi hatalom emberai sem osztályként, sem egyéneiben nem részesedhetnek, ha nem tudnak azonosulni az új követelményekkel.

Természetesen sem Erdei, sem a többi hasonlóan gondolkodó politikus nem akart fizikai erőszakot a régi rend emberével szemben. Csak éppen az azok számára előírt követelmény lehetetlenségét az adott magyar viszonyok között nem gondolták át.

Ezt a hiányosságot, és a belőle fakadó veszélyeket vette észre Németh László, és próbálta Szárszón megértetni. Tudta, hogy az ottani előadók és hallgatók közül többen az elkövetkező események irányítói lesznek.

Erdei Németh László aggodalmát így próbálta - megjegyzem Némethtel vitatkozók közül a legmegértőbbben és a problémára magvához leginkább közelítőben - megvilágítani: "Németh László író, és pedig az írónak a legérzékenyebb, legtisztességesebb fajtájából. Ez az írói alkat ... mindig a teljes világot, és a teljes emberi és népi élményt fejezi ki. Éppen ezért az ilyen írói szemlélet soha nem tud pontosan megegyezni az aktuális politikai vonallal. A politika mindig sorrendet követ ... Az író viszont mindig az egészet látja".

Ez az a sarkallatos pont, ahol számomra legmarkánsabban megragadható Erdei Ferenc előadásának hiányossága. Abban a gondolkodóban, aki a torzult fejlődésű magyar társadalom olyan hü képét tudja megrajzolni, és értelmezni, miért nem merül fel a kérdés: Lehetséges-e egy torzult fejlődésű társadalomban ilyen, kizárólagos módon megoldani a problémákat. Erdei a magyar társadalom jó ismerője. Ismeri a felduzzadt munkásság tapasztalatlanságából származó ingatlanságát. Fel sem merült benne a kétely, hogy az elullévó osztályok politikai érzéke, gondolkodása, mely a Lajtán innen deformáltan alakult ki, veszélyes lehet az eljövendő kibontakozás során, ha magára vezetői nem próbálják nérsékelni.

Németh Lászlónak adott válaszából arra merék következtetni, hogy tisztában volt ezekkel a problémákkal. De a magyar társadalom stagnálásából nem látott más kiutat, mint a legégetőbb kérdések azonnali megoldását. Ezt pedig csak úgy vélte végrehajthatónak, keresztülvihetőnek, ha az irányítói posztokon a népi erőket támogató vezetők állnak. Erre koncentrált minden erejét, az "egyéb" problémákat pedig a másodsorban megoldandó kérdések közé sorolta.

Ennek az ugynevezett reálpolitikai megfontolásnak az "eredményét" 6 évvel később rémülten tapasztalhatta Erdei. Az átmeneti "kompromisszumos" korszak után úgy lehetett az értelmiségi életünk legjobbjait, a régi rendszer már nagyobb részben amúgy is hatalmátvesztett egyedeit, a parasztság kuláknak kikiáltott rétegeit kismézni, hogy közben nem volt olyan népi erő, amely gondolt volna arra, hogy felemelje a szavát a torz társadalomfejlődés e tragikus áldozataiért.

A fentiekből következőleg nem állithatom, hogy egy olyan szárszói beszéd, mely több lehetőséget képzelt volna el a régi rendképviselői számára a fokozatos átalakulásra, régi ítéletek átértékelésére, segített, vagy változtatott volna valamit az elkövetkezőkön. Legfeljebb azok közül akik Erdei eszméihez közelálltak, lettek volna olyanok, akik önmagukat mérsékelve, a problémát többoldalról is körüljárták volna.

Ha pedig arra gondolunk, hogy Erdei tekintélye szakértelméből következően milyen nagy volt a magyar haladó gondolkodók körében, talán a vázolt eszmék árnyalása nem is lett volna felesleges.

x x x x x

Befejezésül még egy problémakörhöz szeretnék néhány hevenyészett észrevételt fűzni: a zsidókérdésre és a hozzákapcsolódó antiszemitizmusra gondolok.

Szárszón ez a kérdés - és ez a tábor pozitívumát erősíti - nem került középpontba. Több felszólalásban érintettek Németh László, Agztalos István, Főja Góza felszólalásában is felmerült, de az mint másodlagos részprobléma. Kivétel Gombos Gyula, akinek előadása a magyar történelmi fő problémáját, az idegenek /értsd itt zsidók, németek/ által kisajátított funkciók, kultúra uralmában látta. /Ezt az előadást - feltehetően az előadó hozzátartozóinak kérésére - az 1983-as kiadásba nem szerkesztették be./

Az elkövetkezőkben azonban nem az ilyen torz, történelmetlen felfogáshoz szeretnék megjegyzést fűzni. Németh László erről a kérdéstről rövid gondolatsort iktatott előadásába. Sajnos ezeknek a gondolatoknak a későbbi visszhangja elitélő volt. Ezt a pár sort sokan vetették fel mint Németh László előadásának negativumát. Minap magam is hallottam, egy-két negatív szavakat ezzel kapcsolatban. Fontosnak tartom tehát, hogy idézzem ezt a rövid részt:

"Épp nekem jögen van a zsidókérdésről néhány szót ejtetenem, már csak azért is, mert négy éven át csaknem teljesen hallgattam róla ... zsidókérdést is a világtörténelem hozta vissza ránk minden eddiginél súlyosabb alakban ... Ha az a helyzet marad, ami 1937-ben volt: Magyarországon harminc év múlva nincs zsidókérdés, a zsidóság elillan fölfelé, a gyermektelen jómód retortáin. Az óta minden őket reaktívtálta. Elsősorban a zsidótörvények, amelyek nem engedtek meg, hogy zsidók legyenek a zsidók és az "őskeresztény középosztályból kellett zsidókat bérelniök.. S most itt van egy béke, melynek ők lesznek a gugói, s ők lehetnek a kinevezett megváltói is ... az önkritikátlan, bosszuszomjas zsidóságnak a szemérmes kulturtisztelővel szemben ebben a négy-öt évben rendkívül meg kellett erősödnie, s nagyon rossz füle van annak a késköszörülésre, aki nem hallja, hogy Shylocknak épp a szív kell."

Az idézetből kiderül, hogy az utolsó sorok válthatták ki Németh László ellen sokak körében a felháborodást. Az objektív megítéléshez figyelembe kell venni azonban a következőket:

1./ Bár 1943-ig kétségtelenül sok megaláztatás érte a zsidótörvények miatt a hazai zsidóságot, arra s szörnyű apokalipsziszra, ami 1944-ben megindult, még senki nem gondolt.

2./ A hazai zsidóság szenvedéseit elhomályosították a népért aggódó írók szemében a magyar falu változásra érett szociális helyzete, és Donnál bekövetkezett tragédia. Ezek a tények jobban megrázták a gondolkodó tömegeket, mint azok az emberi méltóság elleni, de csak átmenetinek tekintett szankciók, melyeket a zsidók ellen hoztak. Ezt sokan - bár egyoldaluan hibásan, Németh László a kivétel - némi szociális kielégülésként helyeselték. Ezt erősítette, hogy a hazai zsidóság felettébb nagy számba épült be az uralkodó rendbe, és a Horthy-rendszer hivatalos antiszenitizmusa mellett, a rendszer csendestársa volt.

3./ Németh László 1943 augusztusában a háboru nagyon közeli végét hiszi. Így merül fel benne a zsidóság azon elemeitől való félelem, kikben a megaláztatás - emberileg érthetően - gyűlöletté alakult, ami nem csak a Horthy-rezsim ellen irányult.

Miért is volt lényeges történelmünknek ezt a fájdalmas pontját előcítálni? Azért, mert történelmi tudatunkban az antiszenitizmus, a zsidókérdés megítélése még nagyon homályos pont. Így adódnak elő olyan, történelmi tudatunk hasadására jellemző tünetek, hogy azok a népi írók, akik a 30-as évek szociális harcainak vezetői, a progresszió élharcosai, a zsidóellenes megnyilatkozásaik fényében más értékelésben is feltűnnek. Nem tudjuk ezeket a jeles férfiakat egy egységes, ellentmondásaikban egészen képben megragadni.

Ennek a tisztázásához pedig elengedhetetlen lenne egy oly sokat használt, emocionális ítéletekkel úgy teletűzdelt fogalmat, mint az antiszenitizmust, körüljárni, átértékelni, - nemcsak szakterhekben. Hiszen ki merné állítani, hogy Németh László un. antiszenitizmusa azonos pl. a háborus bűnös Endre Lászlóéval. De hol a határ, egyáltalán van-e mérhető különbség? Vagy pedig a kettőjük gondolkodásában olyan gyökeres eltérés van, amit sajátos történelmi fogalmaink artikulatlansága miatt ugyanazzal a fájdalommal fejezünk ki?

Bellavics István

Donáth Ferenc előadása

1983. március 22-én a Móra Kollégium vendége volt Donáth Ferenc. Nagy érdeklődéssel kísért előadásának rövidített szövegébe néhány, a tárgyhoz szorosabban kapcsolódó kérdésre adott válaszát is beillesztettem, bízva abban, hogy az előadás gondolatmenetét nem tördeltem túlságosan szét.

-tti-

x x x x x

A Márciusi Frontról fogok beszélni, amely meggyőződés em szerint rendkívül jelentős eseménye volt a magyar történelmnek. Azt emelem ki belőle, ami időszerű: nemcsak a mának szól, de a jövőnek is.

A Márciusi Frontot többhelyütt mint irói mozgalmat említik, valójában sokkal több, jelentősebb volt; /páratlanul nagy visszhangja támadt/. Szervezetileg nem is megfogható mozgalom volt: akinek az volt a meggyőződése, amit a Márciusi Front programja kifejezett, az tagjának vallhatta magát. Szoros szervezeti jellege, mint ami a politikai pártoknak vagy egyéb társadalmi szervezeteknek szokott lenni, nem volt. Az igazi jelentőségét az adta meg, hogy a harmincas évek közepén Európa már a fasiszmus előretörésének légkörében élt, és egyre inkább úgy látszott - nem is egészen ok nélkül -, hogy valami feltartóztathatatlan folyamat átalakítja Európa jövőjét. Hiszen a Német Birodalom vezetői egy új Európáról beszéltek, valamiről, ami szakítás az egész addigi fejlődéssel, és amely egészen más értékek jegyében fogja ezt a földrészt birtokba venni. Ebben a légkörben lépett fel Magyarországon egy mozgalom, amelyik ezzel szöges ellentétben álló programot hirdetett meg. Erre nem nagyon volt példa, Kelet-Európában egyáltalán nem...

Az előzményeket röviden így foglalnám össze: Trianon után Magyarország rendkívül súlyos helyzetbe került, ez ismert. Önmagában az, hogy elvesztettük az ország területének és lakosságának nagyobbik részét, kezdettől fogva válságos helyzetet teremtett. Ehhez járult, hogy 1919-ben a Horthy-féle ellenforradalom győzelmével egy évszázadok óta megmerevedett társadalmat restauráltak, valami olyasmit, amit sokan a legsúlyosabb bajnak éreztünk. /Bibó István is mint ezzel a megmerevedett társadalm szerkezettel való szakítást tartotta kiemelkedő jelentőségűnek 1945-öt./ Az a program, amivel Horthyék jöttek, és ami nagyjából a keresztény-nemzeti gondolat jegyében azt hirdette, hogy Magyarország számára a feltámadás a szentistváni határok helyreállítása, kezdettől magában foglalta a szomszéd népekkel szembeni ellenséges viszonyt és azt a feudális szellemet is, ami átitatott minden intézményt, az egyháztól kezdve a közigazgatásig. /Amikor/ a gazdasági világválság /kitört/, akkor/ ehhez az állandóan jelenlévő magyar válsághoz társult, bajainkat növelte és élesebben megvilágította. Az ígéretek hazugsága, hogy a szentistváni ország helyreállítása minden problémát meg fog oldani, egyre többek számára vált nyilvánvalóvá. A válság nemcsak a munkásokat és a nincstelen parasztságot súlytotta, hanem azokat a rétegeket is, amelyekben a rendszer nyugodott, így a változtatás gondolata ezekben is fölmerült. A politika fől színén ez abban jelentkezett, hogy a konzervatív vezetőket, mint pl. a Bethlen István volt, fölváltották a reformdemagógiával föllépő Gömbös Gyulával és aztán az ő utódaival. Olyan légkör alakult ki, amelyik kiváltotta azt az érzést, hogy valami változásnak történnie kell. A hivatalos program a kiutat a határok revíziójának minden eszközzel való megvalósításában jelölte meg. Ez volt az a körülmény, ami Magyarországot az ugyancsak békediktátumokkal sujtott Németországgal való szövetségbe vitte. Ezzel a programmal szemben álltak ugyan demokratikus pártok és mozgalmak, amelyek nem kívánták az ország sorsát a hitleri Németországhoz kötni, de ezeknek - és ez nem lényegtelen momentum - a befolyása a magyar népre nem volt erős. Például: a Szociáldemokrata Párt, amely szemben állt az 1919-es ellenforradalommal, a szervezett munkásokra támaszkodott. Am ezek száma csekély volt az összmunkássághoz képest. A polgári-

demokratikus töredékpártok bázisa még szerényebb volt.

A Márciusi Front jelentkezésére hatással volt a Komintern világtörténelmi jelentőségű VII. kongresszusa. A Márciusi Frontnak ugyanis két forrása, lényegében két szárnya volt: az egyik nevezhető irói mozgalomnak, ez a harmincas évek elejétől kezdődően sokoldalúan mutatta meg, mi is /az/ a magyar valóság. Nemcsak a szociográfiai, hanem szépirodalmi jellegű munkákban is. A másik nagyjából kommunista diákokból és éppen végzett értelmiségiekből verbuválódott, Budapesten kívül főként Debrecenben volt bázisa az egyetemen. A Kommunista Internacionálé előbb említett kongresszusa a korábbi politikával szemben jelentős változást hozott; a fasizmus és a háború elleni küzdelem érdekében a demokrácia, a sokat szidalmazott /és soha be nem vett/ polgári demokrácia intézményeinek védelmét helyezte előtérbe; ez az, amit népfront-politikának nevezünk. Az az erősen konspirált diákmozgalom, ami a harmincas évek elején Magyarországon volt, elsősorban egy s személyeknek a kommunista mozgalom tiltott politikai akciókra való megnyerésére törekedett. 1934 őszén a tandíjreform-mozgalommal változás történt a szervezkedés célját és módszerét tekintve. Legálisan, más diákmozgalmakkal együttműködve olyan célokat tűztünk ki magunk elé, amelyek az egyetemi hallgatókat mozgósítják és az egész ellenforradalmi rendszerrel szembeállítják /őket/. Még a kongresszus előtt, ilyen jellegűt öltött a tandíjreform-mozgalom, aminek az irányítója Rajk László volt; még inkább az 1936-ban kezdeményezett Márciusi Front. A mai történelmi munkák ebben a keretben szokták tárgyalni a Márciusi Front-ot, mint a népfrontpolitika magyar megvalósítását. Én azonban a vizsgálatnak ezt a szempontját átengedem a párttörténészeknek. Amit én hangsúlyozni akarok, az ennek a mozgalomnak a magyar nivolta és hitelessége, követeléseinek és programjának időszerűsége.

x x x

A Márciusi Front föllépése azt jelentette, hogy 1937-ben olyan programot hirdettek, ami két sajátosságában nagyon különbözött a konzervatív-ellenforradalmi rendszerbe beilleszkedő polgári- és szociáldemokrata pártok elképzeléseitől, szakított azokkal. Egyrészt az egész megmerevült társadalmat kívánta megváltoztatni, elsősorban az alsó néposztályoknak az állami életben és a társadalomban betöltött szerepének megváltoztatásával. Másrészt a háborús revíziót is elképzelhetőnek tartókkal szemben meghirdetett egy olyan konföderációt, amely a szomszéd népekkel való barátság és összefogás gondolatát állította előtérbe, nyíltan hirdetvén, hogy a Duna-medence különböző nagyhatalmi törekvésekkel szembeni védelmét a népek - és itt jön ami nagyon lényeges! - az önrendelkezési jog alapján álló összefogásával kell megvalósítani.

x x x

A meghirdetett program első, összefoglaló pontjában követeli az ország demokratikus átalakítását, ezt azután olyan módon részletezi, hogy a régi 12 pontot is eszünkbe juttathatja: a sajtó, a gyülekezés, a szervezkedés szabadságát és

az 500 holdnál nagyobb birtokok felosztását követelte ...
és tizenkettődik pontként a magyar revíziót ...

Az Internacionálé által kiküldött külföldi vezetőség messzemenően helyeselte a VII. kongresszus szellemében fogant demokratikus mozgalom megindulását. Programját is helyeselte, kivéve a 12. pontot. Ott 1937-ben az állt, hogy követeljük a magyar revíziót, a népek összefogását az önrendelkezési jog alapján, a pángermán és pánszláv veszedelem ellen. Ennek az a története, hogy Kovács Imre, akivel együtt fogalmaztuk a programot, ragaszkodott ahhoz, hogy a pánszláv veszedelmet is feltétlen említsük. Tulságosan kockázatosnak tartotta, hogy a program csak a pángermán veszélyről beszéljen. Mi ennek a nem létező veszélynek említését nem tartottuk olyan lényegesnek, hogy emiatt az egyetértést fölborítsuk. A pártvezetés ezt kifogásolta. Az 1938-as második programba így került a "mindenféle nagyhatalmi törekvés" kifejezés.

x x x

Különösen az a 12. pont volt - nem véletlenül -, ami mind a kormány, mind a tőle jobbra álló pártok szitkozódását kiváltotta. Kétségbevonták magyarságunkat, zsidóbérencnek nevezték, és mindenféle módon kifejezték, hogy ez a hivatalos Magyarország részéről elétkozott föllépés. A szidalmak a magyar értelmiség körében nem találtak hitelt - hiszen ellenkező esetben nem is léptek volna fel a mozgalom ellen azokkal a drasztikus eszközökkel, mint amelyeket később alkalmaztak: könyvek elkobzása, perek indítása íróik ellen, a gyűlések betiltása...

x x x

Ez a program azért volt hatásos, különösen az értelmiség körében, mert elsősorban úgy volt magyar, hogy a magyar valóságból indult ki. A követelésekben egy megalázott, megfélemlített nép emberhez méltó élet utáni vágyát fogalmaztuk meg; ez tette hitelessé azt a programot. El kell hogy mondjam, akkoriban divat volt, hogy különböző pártok vagy lapok programokat hirdettek meg, amelyek külföldi, elsősorban német és olasz fasiszta eszmeáramlatok hatását mutatták; onnan vettek át nemcsak fogalmakat, hanem követeléseket is, amelyeknek a magyar valósághoz kevés közük volt. Ezért volt olyan Márciusi Front kiadvány, amelyik az idegen eszme szállításcsinálói elleni föllépést sürgette, nem is visszhang nélkül.

x x x

A program hitelességének másik forrása, hogy akik a Márciusi Frontot szénly szerint is jegyezték, olyan emberek voltak, akik egész addigi multjukkal, írói tevékenységükkel szélesebb vagy kevésbé széles körben ismertek voltak. Az öt vezető, akik a különböző kiadványokon szerepelnek, alfabetikus sorrendben: Erdei Gyöngy, Féja Géza - akkor még teljes hiteltelen - Illyós Gyula, Kovács Imre és Veres Péter. Műveik igen elterjedtek voltak, és különösen abban az értelmiségi középosztályban rendítették meg sokakat, akik az "egész Ma-

hogy minden társadalmi bajunk oka: Trianon. Amikor szembekerültek az akkori "Magyarország felfedezőse" sorozatban megjelent művekben ábrázolt valósággal, annak nagyobb hatása volt rájuk.

Még egy körülményt ki kell emelnünk: a Márciusi Frontnak azért is támadt igen erős visszhangja a közéletben, mert akkor volt egy nagyon magas színvonalú és elkötelezett értelmiség, amelyik ebben a programban a maga programját látta, képviselőit a maga képviselőinek tekintette. Ha a tiltakozók közül csak két nevet említek, pedig aláírásukkal sokan szerepeltek; az alfabetikus sorban első Bartók Bélát és a sort záró Zilahy Lajosét, már onyiből is lehet látni, hogy nagyon különböző tájakról indult művészek juttatták kifejezésre, hogy ők azzal az alternatívával értenek egyet, amit a rendszer teljes katasztrófához vezető programjával szemben - ahogy sajnos később bebizonyosodott - a Márciusi Front képvisel. Ennek a jelentőségét nem lehet előggé hangsúlyozni. Boldogok lehetnénk, ha ma ilyen zsebre nem vágható, le nem kenyerézhető, tartósan meg nem téveszthető jelentős művészeink, értelmiségeink lennének, akik a magyarság alapvető kérdéseiben egységesen állnának ki a jóért.

x x x

Az 1937 októberében Makón fogalmazott kiáltványunkban szerepel a "népi" fogalmának szabatos és tiszta meghatározása. Ez válasz volt a március és október között fölmerült vádak egy részére is, ugyanis sokan emlegették, "ezek népi demokráciát akarnak". A kiáltvány azt mondja: "Valóban, mi népi demokráciát akarunk" és valamit megfogalmaz, amit ma is épp olyan homályosan, mondhatnám zavarosan értelmeznek, mi is az, hogy "népi"? Szó szerint fölolvason. "Meggyőződésünk és tapasztalataink szerint csak a dolgozó néposztályoknak az állam életébe való hatásosabb bekapcsolásától remélhetjük a megpróbált magyar nemzet szellemi és anyagi megizmosodását. Valljuk, hogy csak az alúlról felépített politikai nemzet tudja képviselni a széles nép rétegek érdekeit. E népet érettnak és hivatottnak tartjuk arra, hogy önmagát kormányozza."

Röviden: a "népi"-nek olyan politikai megfogalmazását adtuk, amely azt vallja: a társadalom politikai berendezése attól népi, hogy a nép maga tevékenyen részt vesz sorsának irányításában. A közvetlen demokrácia elemét, jelentőségét említi ki, és erre mondja, hogy népi demokrácia. Ezzel rendkívül élesen elhatároltuk magunkat mindenfajta diktatúrától, de megkülönböztettük magunkat a polgári demokráciától is, amely közvetett, képviselői demokrácia. (Itt a hangsúly áttevődött a nép részvételére.)

A Márciusi Front második, 1938 márciusában nyilvánosságra hozott részletes programja több tekintetben kibővítette az elsőt; többek között a közigazgatás átalakítását is célul tűzte ki. Ez Erdei Ferenc gondolata volt, aki utóbb, mindjárt az ideiglenes Nemzetgyűlés és kormány megalakulásakor, mint a kormány belügyminisztere fölvetette, hogy új népi közigazgatást kell teremteni a kibontakozó

népmozgalom által létrehozott népi szervek hálózatára támaszkodva a régi, erősen centralizált igazgatási rendszer helyébe. A vármegyerendszer helyett olyan városközpontu igazgatási egységeket kívánt, amelyekben a falvak, sőt az Alföldön a tanyák népe is a népi jellegű, testületekben részt vehetne a közügyek intézésében. Am a koalíció pártjainak vezetése elvetette ezt a nagy jelentőségű javaslatot. Egy másik gondolat más formában mutatja, mennyire életrevelő, igaz és fontos volt a Márciusi Front programja: az egész gazdasági életben autonóm szövetkezetek megteremtését javasolta. Ebben a koncepcióban nemcsak az önálló vállalatiság foglaltatott, de sokkal több: a dolgozóknak mint tulajdonosoknak, mint összességükben tulajdonosi döntéseket hozó testületeknek a létéről és működéséről van szó. Alapvetően a tulajdonnak erre a formájára kívánta a gazdaságot építeni.

x x x

Hadd ugorjak egy kicsit előre: 1945-ben a magyar nép tevékenyen mutatta meg, hogy sorsának intézését igényli. Igazi népmozgalom indult el, - kezdetben a politikai pártoktól függetlenül, majd azoktól megbontva -, amely azt igényelte, hogy elsősorban persze helyi ügyekben dönthessenek, a hivatal, a közigazgatás a nép bizalmát bíró testületnek legyen alárendelve.

Tragikus momentum, hogy a '45 utáni történelen ugy kezdődik, hogy míg '44 karácsonyán Erdei Ferenc belügyminiszter ünnepli, hogy az új igazgatás népi igazgatás lesz, amely az országsszerte alakuló népi szervekre fog épülni - az új év első napjaiban már eldőlt, hogy hamarosan mindenfajta közhatalmi funkciótól megfosztják őket. Meggyőződésem, hogy a "valahol utat tévesztettünk" már itt kezdődik, 1945-ben. Ez súlyos és tragikus lépés volt, melynek felelősségében minden politikai párt vezetése osztozik, kisebb vagy nagyobb mértékben.

x x x

A Párttörténeti Szemle 1967. 1. számában megjelent Szabó Bálint és szerzőtársa tanulmánya ... Bőségesen idéznek abból a füljegyzésből, ami 1944 október elején, a Kommunista Párt még emigrációban lévő vezetőinek megbeszéléséről készült. E megbeszélésen arról volt szó, mi is legyen a pártvezetőség viszonya a népmozgalomhoz. Számoltak vele, hogy lesz ilyen, hiszen '19-ben is volt. A füljegyzésből teljesen egyértelműen kiderül, hogy Rákosi, Révai és a többiek az erősen centralizált igazgatás mellett vannak. Elutasítják még időlegesen is - ők fogalmaztak így - a "kettős hatalmat", hogy a tömegek a pártok vezetőségnek akaratára ellenére gyakoroljanak befolyást az események alakulására. A kérdés számukra ugy merült föl, hogy "mi jobb nekünk?" - ez már mutatja, hogy elvtelen, pragmatikus gondolkodásról van szó...

1945 januárjában, a pártok közötti értekezleten fölvetődött, mi is legyen az igazgatással. A Kisgazdapárt, a

Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt a régi, tegyük hozzá: reakciós igazgatás rendszer helyreállítása mellett volt. Reakciós volt a közigazgatás nemcsak személyi összetételében, mivel az igazgatás "az urak dolga" volt. De egész szervezeti felépítésében is, mivel a hatalmat a hierarchikusan kiépített Hivatal gyakorolta, s ebből ténylegesen kizárták a képviselői szervek is, amelyekben pedig a birtoktalanoknak alig akadt képviselője. Jóllehet a törvényhozás szerepe sokkal fontosabb volt a múltban, mint ma, de a végrehajtó hatalomnak túlsúlya volt Horthy idején is. A főispán, aki a kormány képviselőjeként állt a megyék élén, vagy az alispán, aki a megyei közigazgatás feje volt, ha "nagy érdek" kívánta túltette magát a jogszabályokon. A pártközi értekezleten Erdei képviselte az igazgatás reformjának gondolatát, amit a cikkében megírt, ám ahogyan egy jelenlévő nekem elmondotta - Révai fölcsettant: "ne akarjanak egyesek pápábbak lenni a pápánál!", vagyis radikálisabbnak lenni a kommunistáknál. Ezzel a reform kérdése lekerült a napirendről, és hamarosan megjelent egy, a Nemzeti Bizottságok jogkörét szabályozó rendelet, amely megfosztotta őket a ténylegesen gyakorolt igazgatási hatalmuktól.

Az emigrációból visszatért vezetők kezdetől tudták, hogy Magyarországon szovjet típusú fejlődés fog bekövetkezni. Ez megfelelt Sztálin felfogásának, a szocializmus építésének egyetlen útjáról, amely az egész térségben a gazdasági és társadalmi viszonyok egyöntetűségének szükségességét fejezte ki. Az ő felfogásukban tehát a koalíciós demokrácia csupán kitérő, átmenet, melyet a nemzetközi helyzet indokolt, az angolszász hatalmak és a Szovjetunió közötti viszony alakulása. Ahogy ez elmozdult az 1945-ös állapotról, úgy törtünk rá, mi kommunisták, hogy a szövetségi politikát föladjuk, helyette egy párt hatalmát építsük ki.

x x x

Aki Erdei harmincas évekbeli írásait olvassa, az láthatja, mennyire fölötté állt tudományos fölkeszültségében a többi, szociográfiát művelő népi írónak. Nagyon éles szemű gyorsan és pontosan fölismerte a valóságos viszonyokat és a lényeges momentumokat. Erős meggyőződés vezette, őszintén és bátran tárta fel a magyar bajokat. Ilyen volt ő '45-ig. Akkor januárban választás elé került, de valószínű, hogy sem véglegesnek, sem olyan súlyosnak nem érezte ezt az irányváltást, ahogyan utóbb történelmünk mutatta. Neki is, valószínűleg még nagyon kevés volt a tapasztalata. Amellett különösen az újjáépítés, de más nagy feladat megoldása is a széthullott központi hatalom megerősítését sürgette.

Erdei Ferenc '45 utáni útja több időszakban vesszőfutás lehetett számára; nyilván azért is vállalt magas állami megbízatásokat, mert úgy vélte, hogy így inkább szolgálja a népet, mintha fölrevonul. Mondják, hogy neki nagy szerepe volt abban, hogy '56 után a kormányzat sokszor követte azokat az okos kezdenéyzéseket, melyek a parasztságtól eredtek. Kevés ilyen színes, eredeti tehetséget ismertem. Kedvezőbb, kevésbé rideg, kevésbé embertelen.

különösképpen demokratikus társadalmi körülmények között sokszorosa lehetett volna a produktuma annak, amit elért.

X X X

Bibó Istvánt a harmincas évek közepéről ismertem, nem közletről, mert akkoriban ő nem tartozott ehhez a nagyon erősen politizáló, a Márciusi Front köré tömörülő értelmiségi körhöz. Makón találkoztunk, amikor az említett nyilatkozatot megfogalmaztuk. Aztán 1945-ben Debrecenben, amikor Erdei Ferenc belügyminiszter mellett a közigazgatási főosztály vezetője volt, de olyannyira elfoglaltak voltunk, hogy közelebbi kapcsolat nem alakult ki közöttünk. Tartós barátságba csak 1956 után, Vácon kerültünk.

Bibó szemléletét Erdeitől eltérően, nem utolsósorban az jellemezte, hogy a marxizmust érintetlenül hagyta. Nem azért, mert nem ismerte, hanem mert olyannyira idegen volt tőle, hogy ez immunissá tette. Nem fogadta el például - 1956. XI. 4-e után sem -, hogy vannak kibékíthetetlen ellentétek. Mélységesen hitt a felismerés, a belátás, a tiszta érvelés erejében - ahogyan tanulmányai mutatják - s mivel jóhiszemű volt társadalmi-politikai eszményeinek ellenfeleivel, el-lenségeivel szemben is, feltételezte azok jóhiszeműségét is. Félkészültsége, műveltsége, rendkívül éles esze, vizsgálatainak alapossága tanulmányainak olvasását azok számára is igen hasznossá teszi, akik nem osztják idealista szemléletét. Most nincs idő arra, hogy jelentőségének megfelelően szóljak róla. De felhívom figyelmüket, hogy Bibó Istvánnak fontos megállapításai vannak a magyar társadalomról, annak különösen 1945 utáni korszakáról.

X X X

Az, hogy én botcsinálta kutató lettem, már jelzi, hogyan vélekedtem a magyar viszonyokról a hatvanas években. A hatvanas évek bizonyos értelmében még ma is tartanak; csak arról, amit kezdetben nagy crednőnynek vélték, ma kezdik egyesek fölismerni, hogy nagy hiány: az tudniillik, hogy a dolgozók tömegesen elfordultak a közélettől.

Igazi reformról akkor lehetne beszélni, ha nemcsak a gazdaságot, hanem a politikai-társadalmi intézmények egy részét is megreformálnák. Ez biztosíthatná a gazdasági reform végrehajtását. Abban reménykedni, hogy ez bekövetkezik a közeljövőben, több mint szamárság. Ami azt illeti, hogy sor kerül-e egyáltalán valamiféle reformra, ebben még nem hangzott el a döntő-szó. El fog-e hangzani? ... Hát, ... ez is elképzelhető... Történt néhány lépés, amelyek az én szememben nem igazán fontosak, de a nyugati sajtó oda van a gyönyörűségtől.

Van azonban olyan változás, aminek igazi jelentősége van, illetve lehet. A "második gazdaság" szerepének növekedése a dolgozók életében mindenképpen kedvezőtlen a munkaidő meghosszabbodása miatt. De elképzelhető, hogy egy olyan társadalmi réteg kialakulását segíti elő, amely egzisztenciálisan kevésbé függő helyzetéből következően más magatartású lesz.

Ha jól értettük a hívtársadot: Mit kellene csinálni, hogy Magyarországon a nép szívvvel-lélekkel ezt a - nem ezt! - népi demokráciát támogassa? Szabadságot kellene kapni, alkotó szabadságot, hogy gyakorolja a demokráciát. Ahhoz, hogy egy nép demokratikus legyen, a szabadságjogokkal élni tudjon, ahhoz először is az kell, hogy biztosított legyen a jogok gyakorlása.

Akik ma a hatalmat gyakorolják, nem szánják el magukat ilyen lépésre; és nem is olyan egyszerű ennek az elhatározása. Van egy egészen jelentős réteg, amelynek ez nem érdeke. Akiknek, hogy úgy mondjam, élethivatása a vezetés, az igazgatás ... Ha a vezetés el is szánná magát - még ha más országokra sem kellene tekintettel lenni - a döntést befolyásolná, hogy az országon belül kialakult társadalmi strukturában nagyon jelentős azoknak a befolyása, akik ellene vannak egy ilyen demokratikus változásnak. "Nem babra megy a játék."

X X X

Még egyszer visszatérek a tizenkettedik pontra; ebben van egy olyan megállapítás, hogy most, ötven év távlatából az ember a fejéhez kap, Uranisten, honnan vettünk huszoneves korunkban ennyi előrelátást. Figyeljenek!

"A dunai népek összefogásának szükségességét hirdetjük; így menekedhetünk meg attól, hogy bármelyik nagyhatalom gyarmatává süllyedjünk. Természetesen ezt az összefogást csakis a dunavölgyi államok népi erőinek hatalomra jutásától remélhetjük; ez az előfeltétele a népek önrendelkezési jogának és a becsületes revízió megállapításának is." Az önrendelkezési jog kérdése Kelet-Közép-Európában lekerült a napirendről. A második világháború utáni rendezés olyan módon történt, hogy döntöttek népek áttelepítéséről, kitelepítéséről, de sehol sem érvényesült az önrendelkezési jog ...

A Márciusi Front 1938-as programjában fel vannak sorolva azok az elvek, amelyeknek egy társadalom közéletében mint a legfontosabb értékeknek kellene érvényesülniük. A mi életünkben, ahol az értékekről nagyon kevés szó esik, és nincs igazából értékrendünk, ezeknek az elveknek a leszögezését nagyon időszerűnek érzem.

"A szabadságjogokban és a demokráciában a magyar történelem legnagyobb eszményeit látjuk. Hiszünk a szabadságban, hisszük, hogy minden rendnek ez a kezdete, és minden érték érvényesülésének ez a feltétele. Hiszünk, hogy a társadalom szervezőiteinek csak akkor van értelmük, ha azok nem csökkentik, de növelik és biztosítják az egyén szabadságát. Hiszünk, hogy van a szabadságnak egy komoly mértéke, ami nélkül sem népek, sem egyének nem érdemes élnie." Ugyanakkor: "Nem vagyunk liberálisok sem: a közösségnek, és a közösségbe beilleszkedő egyén/nek/ a szabadságát kívánjuk." A fasiszmusra utal, de mintha előre is polemizálna ez a program, figyeljék meg: "Hiszünk az egyénben. Nem tudunk beletörödni abba, hogy az emberhez méltó életet biztosító gazdasági és társadalmi rend csak az egyéni szabadság és az emberi méltóság teljes feladása árán lehetséges. Hiszünk, hogy a társadalom szükséges szolidaritását nem is valósíthatja meg más, mint sza-

bad egyének önrendelkező társulása és kölcsönös felelőssége."

Ha van na valami, ami igazán tisztázásra vár, az éppen az egyén és a közösség viszonya. Marx annak idején azt írta le; nem lehet szabad az a nép, amelyik más népeket elnyom. Ennek változataként mondanám: nem lehet szabad az a közösség, amelyben az egyén nem szabad. Ezek az igazi nagy kérdéseink a gazdaságban is, és abban is, amit társadalmi felépítménynek nevezünk. Ezeknek az értékeknek a kialakítása és gyakorlatias megvalósítása mindennapi életünkben olyan feladat, - mindennapi gondjaink mellett is, - amely kötelessége egy olyan népnek, amely fenn akar maradni.

XXXXXXXXXX

A győri balett

~~XXXXXXXXXX~~

Igen kétélű dolog egy olyan régóta látni kívánt és nagy-hírű együttes előadására beülni, mint például a Győri Balett. Nyomasztó kissé, hiszen sorozatban játszó együtteseknél fennáll az a veszély, hogy gyengébb produkciót nyújtanak.

Nos, minden efféle gondolatot kiirtott a fejemből - maga a műsor, mely oly mély benyomást tett rám, nem hagyva időt és energiát a kétkedésre.

Ime, az első szám: a zenék zenéjére, Orff Carmina Buranojának részleteire koreografált "A Nap szerettei". Vizsgadarabként készült ez előtt öt évvel, Markó Iván ajándéka az akkor még csak végzős, s aztán önként együtt maradó és Győrbe költöző növendékek számára. Orff maga is színpadra szánta művét - ha nem is a zeneszerző elképzelése szerint, de végül is megvalósult a gondolat; a lüktető zene nagyszerű keretet ad a mozgásnak, bár sajnos, a láncnak néha nincs elég ereje visszaadni azt a lendületet, amit Orff zenéjében a primitívségig lecsiszolt motívumok állandó ismétlésével megtrentett. Azokra a sodró tempóju részekre gondolok itt, ahol a koreográfia nem szakadt el a klasszikus értelemben vett balett mozgásfermáitól; ahol azonban az megtörtént, úgy érzem, revüszerű hatást keltett néha. Emellett az egész színpadot átfogni képtelen szem gyakran nem tudta követni a kavalkádban a történetet; ez roppant zavaróan hatott. Ezeket a hiányosságokat azonban a lírai darabok eleganciája kiegyensúlyozta - itt érvényesült leginkább a mélyen stilizált jelmezek, diszkrét egyszerűsége.

Szünet után következett a megigéző Rohler zenőre, az V. szimfónia lassu tételére koreografált "Boldog lelkek". A hihetetlenül lágy muzsika és a finom mozdulatok egysége a legszebb tökélyben valósult meg itt; a közöpen nyugvó áttetsző függöny, mely az alvilágot választja el az élők birodalmától, csupán határ, de nem gát a lelkek számára, hogy valami újat, nagyszerűbbet alkossanak önmagukból: egy Gyermeket, aki - s ez volt a csoda! - nem tudom, honnan került a színpadra, egyszerre csak ott volt, lassan egyedül

benne egyesül. S a gyermek képe még él bennük, amikor itt a záródarab, - Rovell azóta is csodált és azóta sem fölülmúlt hangszerelési tudásának remekelése: a Bolero.

Amit e műből Markó /és felesége, Gombár Judit, hisz együtt tervezik a diszleteket és a koreográfiát/, pontosabban az együttes létrehozott, egyike életen eddigi legnagyobb élményük.

A panoptikusszerű színpad merevségét lassan feloldja a koreográfus - mintegy előjátékként a közismert ritmust tapsolják, topogják a szereplők, mind erőlyesebben, s ebből nő aztán ki a zene, s a koncepciózusan ráépített történet. A férfiak hajrája az elérhetetlen Vágyat megtestesítő, fenomenálisan táncoló Örök Nő után - aki vonzza, majd az elért pillanatában eltaszítja őket magától, s azok nem megsemmisülten, hanem felizzva rohannak vissza a földi asszonyokhoz. Mintegy kórosként a rendben, fegyelmezettségében pompás a tánc - a fekete kosztümök mögött rejlő, s a Nő kezitelenségében kitárulkozó szenvedély, s az, hogy nem kasztanyettes, csinnadrattás, tarka népiünnepélyt varázsolnak elénk, hanem a zenéhez illő méltóságot, olyan hatásu, hogy a művet záró taktusok után a nézősereg kétszer tapsolja vissza az együttest; s amikor végül maga a mesterjelenik meg, soha nem hallott ováció tölti meg a termet. Virágosó, hangorkán, olasz operaházakat idéző bravók, rikkantások kavarnak.

A kérdést az indokolja, hogy egy város lakossága gyakran nem hozzáértésből, hanem pusztán lokálpatriotizmusból változtatja egy, a város jó hírnevét öregbítő intézmény létezését. Kétséggel kéne szemlélni ezt a fajta tetszésnyilvánítást /hiszen ez a lokálpatriotizmus az oka néhány esetben a problémák - olykor pénzügyi eszközökkel nyomtatékosított - erkölcs nélküli megoldása feletti személynységnek, esetleg szemhunyergatásnak - nem is kell messzire mennünk, csak a város széléig, ahol az ETO-stadion terpeszkedik mindent elérő polipként/ - de mégis teszem; "Nem a város vezetősége, hanem a közönség az, amely miatt Győrben maradok" mondotta egy alkalommal Markó Iván. Ha neki hiszünk, az ováció öszinte voltához nem férhet kétség. Egy városban, ahol nincsenek hagyományai sem a balettnek, sem más művészeti ágaknak, kockázatos dolog ilyen méretű vállalkozásba kezdeni - de ez is egyben. Ez esetben tehát a közönség csupán azt adta, amit abban az esetben, ha megkapja, amit vár, mindig adnia kellene. Tisztességes üzletről beszélhetnénk hát, ahol a vevő járt jobban. De hiszem, hogy nem az üzlet világában fogant előadást kaptunk.

-Pozsik László-

Sématicusan?

Evek óta hallok róluk. Először Markó nevét tanultam meg, majd lassan a Balett Intézet után is együttmaradó osztály legendáját. Aztán egyre többször lapoztam rá a képes újságokban a sárgában - vörösben uszó, karcsu balerinaaderekakat, izmos férfihátakat megvillantó fotókra. Aztán átlapoztam

rajtuk. Rájuk untan kissé. Nehezen, de beismerem: tulságos népszerűségük rettentett el. A szuperlativuszokban fogalmazódó kritikák, az egyre izmosabbá váló Markó-mitosz gyanakvóvá tett.

Ez magyarázza azt, hogy először /eddig is utoljára/ beültem a Győri Balett előadására, a kíváncsiságomba vegyült némi fenntartás is. Fenntartás, melyet rövid időre felfüggesztett a felhangzó Carmina Burana. Ez a zene, amely gyengécske kételyeket könnyűszerrel oszlat el, ahhoz is elég erős, hogy elegánsan koreografált, de felszínes mozdulat-sorok helyett is "zenéljen".

A Nap Szeretteit nézve úgy éreztem, hogy a tánc igazán nem "mozogja le" ezt az izgalmas, dinamikus zenét. Voltak jelenetek, ahol a tucatnyi táncos szinpadra állításánál helyénvalóbbnak éreztem volna egy ember táncát. Ugyanis ezek a jelenetek - éppen mert halvány hiányérzetet hagytak - bizonyították, hogy a zene tömeges erőt sejtető részeire nem feltétlenül szükséges tömegek táncával válaszolni. Egy ember az egyedüliségével sokkal feszesebb módon is reagálhat zenei készletekre.

Látva az előadást bizonyítotttnak érzem, ha azt mondom, hogy a népszerű zenék kiválasztása: spekulatív. A lázasan dinamikus Orff, és a lágymahler zenére koreografált táncok tulságosan stilizáltak. Különösen áll ez a Boldog Lelkek címet viselő, Mahler zenéjére készült második darabra. Az itt alkalmazott szimbólumok néha annyira sematikusak, hogy az már giccesnek hat. Ezek a darabok szinte csak az "alapérzelmekre" játszanak rá: felsőfokon. Igen, talán ezzel jellemezhető legjobban az előadás első két darabja: árnyaltságot szinte teljesen nélkülöző érzelmi sémák, nagyon jó zenével, intenzív fényjátékkal és látványos mozgással.

A Ravel Bolerojára készült tánc az, amelyikre legkevésbé illik a kritika.

Az eddig jobbra tapadó ruhában játszó táncosok szépsége bő szabású magasan záródó ruhát, illetve zakót öltve kihangsúlyozódik. Először válik az ellentét köztük "ruhások" és a csaknem ruhátlan, tépett haja között. Táncuk fergeteges. Mozdulatokba, gesztusokba szorított gyűlölet. Tapsokból, selyemsuhogásból, csipörángásból építkező drámaiság. Szellemes, árnyalt koreográfia.

E a három részből álló előadás igazolni látszik, hogy a Győrsösen sikerre érkezett, minden áron népszerűséget sóvárgás sokszor álintelaktuális, a közérthetőségért igényességet feladó, egyetlen műveket eredményez.

-Orsós László-

Gondolat-jel 1984. 3. sz.

szerkeszti a " - " alapszervezet
/titkár: Tomka Béla/
kiadja a JATE BTK KISZ-vezetősége
soksz. eng.: Sényei Róbertné
hivatalvezető

Ars mutilandi Hungarica, azaz a csonkítás mestersége

magyar módra

- Delfinológiai vázlat -

2. rész

11. Juhász Gyula. Különösen megindító az atyai hang, amellyel a kiskorúnak tekintett olvasót fölvilágosítja, s egyúttal megnyugtatja Juhász műveinek kritikai kiadása. "Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány olyan versét, amely sérthetné szomszéd-népeink nemzeti érzését. E versek, melyeket a költő többnyire nem is belső ihletésből, hanem külső ösztönzésre írt, művészi tekintetben sem érnek föl Juhász Gyula költői alkotásainak színvonalára, hiányuk nem szegényíti a nagy költő jellegzetes vonásait." /Versek III. 1926-1934. Utánzatok, rögtönzések, töredékek, énekkari szövegek, műfordítások; Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963. 409-410. l./ Utána: "A tudományos kutatás céljaira alább adjuk a kinarádt versek lelőhelyeit, bibliográfiai adatait: ..." /i. h./ Az utánakeresés csak igazolta a sajtó alá rendezők ítéletét: e versek - többnyire - külső ösztönzésből keletkeztek /mint pl. Trianon, stb./. Itt van példának okáért a "Madách kardal" c. kihagyott vers, amelyhez Magyarország megcsonkításán kívül még második külső ösztönzésként csatlakozott egy Madách-évforduló!

Férfi szívvvel, férfi karral
 Megküzdünk mi száz viharral,
 Mely hazánkra támad.
 Régi hittel, régi dallal,
 Új erővel, diadallal,
 Védjük szép hazánkat,
 "Küzdj és bizva bizzál",
 Ez költőnk szava.
 Nem csügged magyar dal
 S magyar kar soha!
 Valahány csapás jött,
 Valahány bukás ért,
 Megfizettünk mindig
 A pártoskodásért.
 Minden vészből, gyászból
 Új életre keltünk
 S a fültánadásról
 Hymnust énekeltünk.
 Férfi hittel, férfi tettel
 Lesz még ünnep itten egyszer,
 Győzni fog mi népünk,
 Hogyha eddig nem vezett el,
 Szenbe nöz új vezérrel,
 Istenünk mivelünk!
 "Küzdj és bizva bizzál",
 Ez költőnk szava
 S élni fogsz örökké
 Nagy magyar haza!

/Juhász Gyula összes
 Versei./

Hírlapi és kézirati vershagyaték. Sajtó alá rendezte: Paku Inre, Szukits, 1942. 163. 1./

Azonban nem lehet eléggő vigyázni. Mint a fentebbi atyai figyelmeztetés gondos hangneme is mutatta, egy kritikai kiadás az írettebb ifjúságnak szól /18 és 120 év között/. An egy népszerű kiadás eljuthat a végleg megbizhatatlan, sőt debil nép kezébe is. Ezért Juhász Gyula Összes Verseinek népszerű kiadásából /Szépirodalmi könyvkiadó, 1974/ gondos kezek ki-
gyonlálták még egy verset, amely a kritikai kiadásban még szerepelt.

Az erdélyi gyermek

Idegen utcák köveit csak rójja,
Fekete vihar szele elsodorta,
Tegnap kicsiny volt, örült vig mesének,
Adjatok neki menedéket!

Egy kortre gondol, esüendes, űsi házra,
Nagy hintalóra, ódon bibliára,
Játéka olyan korán ért ma véget.
Adjatok neki menedéket!

Erdély: ez nem szó neki. Dus valóság,
Öröm és napfény, kenyerek és rózsák.
Az első bánat és az első ének...
Adjatok neki menedéket!

/Versek II. 1912-1925. Akadémiai Kiadó, 1963. 124. 1./ Mint ugyanezen kiadás 478. lapjáról kiderül, e verset a költő azért írta, hogy felkeltsse a makói közönség szánalmát az 1916-os erdélyi román betörés elől menekült és a városba érkezett gyermekek iránt. Mivel a Szépirodalmi Könyvkiadó nem indokolta - és nem is jelezte - a vers elhagyását, sajtát tompa-
eszü delfin-találgatásunkra vagyunk hagyatva. Talán azon ma-
kói polgárok utódainak érzékenységet akarta kiemelni a Kiadó, akik hajdan nem adtak menedéket az erdélyi gyermeknek? Vagy talán a Biblia számít illetlen szónak? Tudja a hinta-
lófasz. Mindenesetre a bänkódásra semmi okunk, hiszen nap-
nál világosabb, hogy ezen vers is külső üsztönzésre szüle-
tett, így elhagyása nem szegényíti a nagy költő jellegzetes
vonásait. /Javasolom, Petőfitől is hagyják el a jövőben az ef-
félét: pl. a Nemzeti dalt!/
Juhász Gyula verseinek kritikai kiadása azért is tanul-
ságos, mert megmutatta, hogy egy marxista-delfinista szánára
nincs lehetetlen, hiszen a filológiai műfajok leghagyományo-
sabbját is meg tudta ujitani, amelyet pedig a burzsoá tuda-
mány oly aggódó pedantériával bástyázott körül. A magyar
"kritikai kiadás" tulajdonképpen szolgál fordítása a latin
"editio critica"-nak és eredetileg csak annyit jelentett,
hogy a benne közölt szöveget a rendelkezésre álló források
gondos megítélésé, mérlegelésé után alakították ki. Ezt a
tartalmatlan burzsuj szépelgést új vérrel töltötte meg e Ju-
hász-kiadás: itt a "kritikai" már azt jelenti, hogy a kiadó
alaposan megbírálja a költőt! /vö. az Alapító Atya aforizmá-
ját a kritika fegyveréről és a fegyverek kritikájáról/.

/folyt. a következő számban/